

**Pusztay János: Szabáriától Szibériáig. Úti-
jegyzetek.** Nap Kiadó, Budapest, 2018. 276. old.

A cím Pusztay János pályájának két fontos állomását jelzi. A szerző Szabáriában, azaz Szombathelyen született, később itt hozta létre és vezette a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola (később Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ) Uralisztikai Tanszékét. Szibéria a legközelebbi rokon népek hazája, ahol a szerző kutatás céljából több alkalommal járt. Nem hagyományos útikönyvet vehet kézbe az olvasó: Pusztay János az útleírások mellett számos statisztikai, történeti, kultúrtörténeti adatot közöl, az olvasó így betekinhet az adott régió és nemzetiség történetébe, kulturális örökségébe.

A szerző a bevezető részek után közli a 2004. augusztus 16-án Tallinnban, a Finnugor Népek IV. Világkongresszusán tartott előadásának szövegét. Ebben felhívja a figyelmet az uráli, különösképp az oroszországi finnugor és szamojéd népek valós helyzetére, az Orosz Föderáció belső átalakításának terveire, melyek érzékenyen érinthetik az uráli népeket és nyelveket. A nyelvek veszélyeztetettségének okairól szólva rámutat arra, hogy az anyanyelv választás függ a nyelv státuszától, a státuszt viszont a közösség létszáma, öntudata, politikai és közigazgatási státusza, a politika (pl. nyelvtörvény megléte és annak érvényesülése) és a nyelv fejlettsége határozza meg (20).

Az uráli nyelvek nagyobb része sajnos ma már a veszélyeztetett nyelvek közé tartozik. Pusztay János népszámlálási adatokat felhasználva bemutatja az elmúlt időszak demográfiai változásait, rámutatva arra, hogy ha a korábbi tendenciák folytatódnak, „Az évszázad végére az uráli nyelveket beszélők száma a jelenleginek a felére csökken, s ebben az évszázadban több uráli nyelv is eltűnik” (21). A veszélyeztetett és a nem veszélyeztetett nyelveket beszélők körében egyaránt fontos tudatosítanunk, hogy a nyelvi jogok az egyetemes emberi jogok részét képezik, s „a kisebbségek védelme nem csupán az állam belügye” (25).

A szerző több példán keresztül rávilágít arra, hogy a nyelvi jogok hogyan érvényesülnek Oroszországban, melyek azok a tényezők, körülmények, amelyek egy nyelv fennmaradásához elengedhetetlenek. „A nyelvfelújítás szakmai megvalósítása mellett változtatni kell a nyelvek lélektani státuszán is. Az imázsteremtés a státusztervezés lényeges eleme: ez megteremti a nyelvtervezés kedvező pszichológiai hátterét” (30). Bár Oroszországban a finnugor nyelveket beszélők lélekszáma folyamatosan csökken, a szerző mégis lát reményt. „A negatív tendenciák ellenére nem reménytelen az oroszországi finnugor népek jövője” (31).

Az ezt követő három rész a szerző baltikumi naplója, melyet az ezredforduló táján készített. Pusztay feleleveníti korábbi utazásainak élményeit, a szóban forgó népek önrendelkezési törekvéseit, a fennmaradásukért folytatott küzdelmüket és a rendszerváltás idejének eseményeit. E népek fennmaradásában, a függetlenség kivívásában nagy szerepe volt a kultúrának. A szerző nyelvpolitikai, terminológiai kérdésekkel is foglalkozik. „A nyelvtörvény azonban csak – bár kétségtől fontos – politikai döntés, ám ettől még a nyelv nem fog egyszerűen megfelelni mindazoknak az elvárásoknak, amelyeket egy államnyelvvél szemben támasztanak. A nyelvet egyfelől tudatosan fejleszteni kell (gondoljunk csak a magyar nyelvújításra és nyelvművelésre, illetve az azóta is kisebb-nagyobb lendülettel folyó szaknyelvtudományra), másfelől viszont a nyelvet beszélő lakosságot kell – egy tudatilag és nyelvtudományilag meglehetősen elszórt helyzetben – rábreszteni arra, hogy fontos anyanyelvének minden szinten és minden helyzetben való használata” (140–141).

Az útleírások mellett megismerhetjük a Berzsényi Dániel Főiskola Uralisztikai Tanszékének több programját, például a nagyon találóan elnevezett borostyánkőút-programot, a Collegium Fenno-Ugricum kutatásait, valamint az uráli népek és nyelvek gyökereire vonatkozó újabb vizsgálatokat. Nagyon érdekesek s tanulságosak a szerzőnek a marik, mordvinok, udmurtok, komik és a szibériai finnugor népek földjén tett utazásai. E jegyzetek nemcsak az utak során szerzett élményeket foglalják össze, hanem részletes leírásokat tartalmaznak az adott nép kultúrájáról, helyzetéről, gondjairól.

A szerző egyik alapítója volt a Savaria University Pressnek, ő kezdeményezte a Szombathelyi Tudományos Társaság megalakulását, s hozta létre a Genius Savariensis Alapítványt. A szombathelyi

Uralisztikai Tanszék húsz év alatt mintegy félszáz nemzetközi konferenciát szervezett, s 150 könyvet jelentetett meg. A Tanszék annak ellenére szűnt meg, hogy eredményeinek több országba híre ment, sokan a szakmai programok révén jutottak el Szombathelyre. Szibériából Szabáriába.

A könyvet jó szívvel ajánlom mindazoknak, akik érdeklődnek a magyarral rokon nyelvek és népek iránt, vagy egyszerűen csak szeretik az útleírásokat.

Tóth Péter

Októberi stációk – Nagy Gáspár és 1956 – Válogatott írások. Válogatta, szerkesztette, összeállította: Pécsi Györgyi, Nap Kiadó, 2016. 287 old.

Az elmúlt évtizedekben a Nap Kiadó nagyszerű repintek, tanulmánykötetek, antológiák sokaságát adta ki. Értékmentő, értéktudatosító vállalásuknak köszönhetjük sok egyéb mellett *A magyar nyelvújítás szótárát*, Pilinszky kézírásos verses füzetét, az *In memoriam* és az *Emlékezet* című sorozat megannyi darabját. A napjaink irodalmi, kritikai életéből fájdalmasan hiányzó Domokos Máttyás kritikus, szerkesztő halála (2006) óta is töretlenül folytatódik a munka.

A Pécsi Györgyi által gondozott Nagy Gáspár-válogatás az eddigiekhez szervesen illeszkedik. Egyszerre szól a költő elhíresült, védjeggyé vált verseiről (*Öröknyár: elmúltam 9 éves; A Fiú naplójából*), a nyolcvanas évek irodalmi, hatalmi viszonyairól és a forradalom hatvanadik évfordulójáról. A gondosan összeállított kötet: lenyomat, hála, tisztelgés, összegzés. Akarva-akaratlanul rálátunk a közelmúlt irodalmi életére és arra a jelképes purgatóriumra is, amelybe a korszak elhunyt művészeinek tekintélyes része került. Ugyanakkor a fejezetek napjainknak is tükröt tartanak. A verseket, interjúkat, vallomásokot, méltatásokat olvasva szembesülünk a gyorsuló idővel. A létezett szocializmus utolsó két évtizedének lírájához, múltidéző írásaihoz, esszéihez egyre szaporodó jegyzetekre, magyarázatokra lesz szükségük napjaink fiatalabb olvasóinak. Ha vannak. Még inkább, ha lesznek. Nem a bennünk lévő szavakat kell értelmezni, hanem az írásokban tetten érhető naivitást, tartást, pátoszt, amelyektől mintha fényévnyi távolság választana el.

Nagy Gáspár a politikai távlatvesztés éveiben indult, ahogy ő minősítette, a „józan helybenzábanfutáskor” időszakában. Családi, középiskolai és főiskolai élményei mellett többek között Illyés Gyula és Németh László hatására eszmélt. A kimondás igénye és a kimondhatatlanság különce határozta meg alkotói világát. A kevesekhez tartozott, akik nem akartak biztonsági övet csatolni a szájukra. Az elődök közül a nemzetéért aggódó Vörösmarty, a nemzetért síró-káromló Petőfi és Ady, a „magyarban övni a magyart” Illyés Gyulája, az igazságkereső, önpusztító József Attila, a szintén a meghívott halált választó B. Nagy László és Szilágyi Domokos, a korán távozó Ratkó József és Csengey Dénes szerepeltek verseinek címeiben, ajánlásaiban, mottóiban. Aztán – mások mellett – Tamási Áron, Bibó István, Nagy László, Jékely Zoltán, Kányádi Sándor és Antall József.

„Vannak vidékek”, ahol a művészet nem (vagy csak kevésbé) szólaltat meg közvetlen politikai témákat. Ahol a költészet nem metaforákban, allegóriákban, szerepversekben, portréversekben nyilvánít véleményt erkölcsi kérdésekről. A kádári, aczéli évtizedekben Nagy Gáspárnak, akárcsak nemzedéktársainak és a kor folyóirat-szerkesztőinek, mindennapi élménye volt az, hogy a hatalom hol éles szemmel, hol „slendrián” módon ügyelt az általa felállított szellemi falakra, a kimondott vagy csak sejtetett tabukra. Szilenciumok, betiltások, „elsikkasztott” kötetek, bedobozolt filmek tettek próbára alkotókat és közösségeket. Benne is felmerült, vajon lehet-e hiteles hazafias verseket írni akkor, amikor a mindennapok forradalmisága a biztonságos és leszerelő szlogen. Amikor a Kommunista Ifjúsági Szövetség a forradalmi ifjúsági napok jelszavával kívánta összemosni 1848. március 15-ét, 1919. március 21-ét és 1945. április 4-ét. Amikor hallgatni kellett a temetetlen (illetve méltatlanul eltemetett) holtakról.

Nagy Gáspár falusi gyermekként találkozott 1956 októberének, novemberének élményével, ifjúságának idejére esett a prágai bevonulás. Úgy érezte, kötelessége szólni róluk. Amint önmagát jel-

lemezte: „nem voltam bátor, csak nem mertem félni”. Ennek a költői alapállásnak lett egyenes következménye mindaz, amiről a kötetben szó esik. Az alapos válogatásban líráját többek között Domokos Mátyás, Görömbei András, Petrik Béla és Vasy Géza értékeli. A „botrányos” Nagy Gáspár-versek visszhangjait a költőn kívül Monostori Imre és Gyuris György idézi fel. A kortárs dokumentumok mellett találkozunk a későbbi reflexiókkal is. Nagy Gáspár mások mellett Kő András, Pécsi Györgyi, Pörös Géza kérdéseire válaszol.

Nemcsak a múlt felé forduló alkotóval, hanem a kételyeivel küzdő, jövőbe tekintővel is megismertet a kötet. Lehet-e, vajon lesz-e kiegyezés, megbékélés '56 megítélésében? Az a költő teszi fel a kérdéseket, aki 1989. június 16-án Cseres Tiborral együtt helyezte el koszorút a Hősök terén a jelképes 6. koporsó elé. Amikor erre emlékezett Bécsben 2000 őszén, ezt mondta hallgatóinak: „Akkor egy Petőfi korú, 26 éves, kihajtott ingű fiatalember figyelmeztetett mindenkinél bátrabban '56 aktuális követeléseire. Különös nyomatékka a szovjet csapatok azonnali kivonására. S talán éppen ezért van remény, s van még éppen 56 esztendőnk, hogy legalább a 100. évfordulóra rendbe tesszük, s az utánunk jövők rendbe tesszük a nemzet kollektív emlékezetét 1956 ügyében is.” (12–13.) Vajon ma miként látná jelenünket, történelmi jelképeinket, emlékműveinket, ideológiai és egyéb vitáinkat?

Egy-egy mű megítélését a kor, a stílus, az ízlés is befolyásolja. Megszületésekor helyzeti energiát adhat számára a szerző példamutató kiállása. Nagy Gáspár bátorsága vitathatatlan, erkölcsi tartása sem vonható kétségbe. Művészi szerepértelmezése, írásainak pátosza, erkölcsi kérdéseinek görnyesztő gondolja a társadalom átalakulásával más távlatot kapott. Lehet-e ezzel azonosulni, vitatkozni? Természetesen. De csak akkor, ha átérezzük, ha megismerjük, ha olvassuk. Ehhez járul hozzá ez a könyv. **Lőcsei Péter**

Horváth Antal: *Az irányított gazdaság hatása a gazdatársadalomra 1939–1949. Sopron vármegye, Csepregi járás.* Szombathely, Szülőföld Kiadó, 2017. 204. old.

Erdei Ferenc 1938-ban megjelent szociográfiájának klasszikus megállapítása szerint a paraszti kultúra tradicionális értékrendjének alapját három tényező adja: a földhöz való elemi ragaszkodás, a fizikai munka tisztelete, valamint a függetlenség. (ERDEI Ferenc: *Parasztok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973. Hasonmás kiadás) Függetlenségen a szakadatlan, kemény munkával megteremtett önálló egzisztencia presztízse értendő. Európa keleti felének XX. századi gazdaságtörténetét azonban a paraszti függetlenséget csorbító kötött gazdaságirányítási intézkedések jellemezték. A szakirodalomban egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy a fokozott állami beavatkozás az I. világháborút követő gazdasági világválságra adott reakció gyanánt fogható fel. (Vö.: STEINER, André: *Die Planwirtschaft in der DDR: Aufstieg und Niedergang*. Berlin: BStU, 2016. 5.) Jelen kötet szerzője az önálló gazdálkodás kontra állami beavatkozás problémakörének elemzése során szintén ebből az elgondolásból indul ki.

A szerző szűkebb pátriáját, a szülőfaluját: Chernelházadamonyát is magába foglaló Csepregi járást választotta vizsgálatának tárgyául. (Sopron megye déli járása 1876–1950 között, amelyhez 1931-ben harminckét település tartozott.) Mivel az 1930-as évek gazdasági fellendülését követően a gazdaságirányítás kötött formáinak újbóli bevezetése a II. világháborút kísérő gazdasági intézkedésekhez köthető, a kötet az 1939–1949 közé eső évtized agrártörténetének elemzésére vállalkozott. A két évszám a XX. század sorsfordító évtizedét határolja körül. A hadigazdaság bemutatását követi *A háború után* című fejezet, amely a jóvátétel, a Vörös Hadsereg kényszerű ellátása, valamint a szerző eufemisztikus megfogalmazását idézve: a „jogtalan igénybevételek” gazdasági következményeivel vet számot. A sokirányú kötelezettség terhei főként a falusi lakosságra, azon belül a középparasztságra nehezedtek. A mezőgazdasági termelés újjászervezésének visszasságai, a parasztságra gyakorolt preszsió az árutermelő gazdaságok számának drasztikus csökkenéséhez vezetett, a teljesíthetetlen beszállítási kötelezettségek és az agyonszabályozás ellehetlenítette az önálló gazdálkodást. Ráadásul – miként Horváth az adatsorok elemzését követően rámutat – a szigorú intézkedések nem hozták meg

a várt eredményt, hiszen a közellátási helyzet 1947 végén még az előző évinél is rosszabbnak mutatkozott!

Míg a háborús időszakban hozott intézkedések a vidéki társadalom tradicionális rendjét, a generációkon átívelő struktúráit nem érintették, az 1945 után bekövetkezett politikai, tulajdonszerkezeti és társadalmi változások mély cezúrát véstek a vidéki magyar társadalom és a mezőgazdaság történetébe. A kötet utolsó része, amely *Az új fejezet* címet kapta, a gazdátársadalom hagyományos formáinak felszámolását járja körül. Vagyoni függetlenségük, eredményességük és a falusi népesség más csoportjaira gyakorolt befolyásuk révén a módos gazdák, korabeli szóhasználattal élve: kulákok képezték a szövetkezetesítéssel szembeni ellenállás legerősebb bázisát, ezért ők kerültek a vidéket térdre kényszerítő pártállam hadjáratának célkeresztjébe. (Vö.: VARGA Zsuzsanna: A falusi társadalom feszültségócai az 1960-as évek közepén. *Múltunk*, 2006/4. 236–237.) Ugyan 1946 októberében már 20 földműves-szövetkezet működött a járásban, ám azokat az egykori uradalmak felosztását követően, javarészt új birtokosok részvételével alakították meg. Az egyéni kontra kollektív gazdálkodás kérdése Csepreg vidékén is súlyos feszültséget keltett. [Vö.: JOBST Ágnes: Egy szervezkedés koreográfiája: a csepregi „fegyveres összeesküvés”. In: *Vakvágány: A „szocializmus alapjainak lerakása vidéken a hosszú ötvenes években*. Budapest: MTA BTK – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2018. 411–441. (Magyar vidék a 20. században, 2.)] A társadalmi és tulajdonviszonyok átalakítását a helyi gazdátársadalom és kisiparosság részéről heves ellenállás kísérte, amely a tanácsrendszer előkészítéskor feltehetően nagy súllyal közrejátszott a járás megszüntetésében. (A csepregi járáshoz tartozó községek többségét – a járás központját is beleértve – Vas megye írottkői, szombathelyi és sárvári járásaiba olvasztották be, a Sopron megyében maradt településeket a kapuvári, illetve a soproni járáshoz csatolták. 5201/11/II-1/1950. (III. 12.) BM sz. r. – *Rendőrségi Közlöny* 1950/7. 34–35.) A korszak település-szervezeti változásait országos szinten feldolgozó munka megállapításával összhangban az átszervezés ebben az esetben sem volt indokolható földrajzi vagy gazdasági okokkal, sokkal inkább politikai megfontolás állhatott a döntés hátterében. [PETRIKNÉ VAMOS Ida (szerk.): *A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között*. Bp., Magyar Országos Levéltár, 1996. 9.]

A kiváló gazdaságtörténész, Honvári János által lektorált munka újdonsága, hogy a korábban napvilágot látott gazdaságpolitikai megközelítésekkel szemben Horváth egy jól körülhatárolt földrajzi egység mezőgazdasági mutatóiból kiindulva tárgyalja a korszak mezőgazdaságát jellemző folyamatokat. (Vö.: TAR Imre: *A parasztság társadalmi-termelési viszonyainak átalakulása 1930–1985*. Kosuth Kiadó, Budapest, 1988.; ERDMANN Gyula: *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956*. Tevan, Békéscsaba, 1992.) A feldolgozás elsődleges levéltári forrásokon, a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Sopron Megyei Soproni Levéltárának iratanyagán alapul, és deduktív módon, a konkrét adatokból építkezve jut el a következtetések levonásáig. A kronologikus felépítésű, jól tagolt, fegyelmezett munka számsorokkal, kimutatásokkal, grafikonokkal gazdagon illusztrálva mutatja be a sorsfordító évtized mezőgazdaságának történéseit. Ezen erényénél fogva nemcsak a vidék helytörténete iránt érdeklődők számára jelent izgalmas olvasmányt, de a szélesebb körű szakmai közönség számára is számos adalékkal szolgál.

Jobst Ágnes